

QASDDAN ODAM O'LDIRISH JINOYATLARIDA JABRLANUVCHI TUSHUNCHASI VA JABRLANUVCHILAR TIPOLOGIYASI

**O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi
Huquqbuzarliklar profilaktikasini tashkil
etish kafedrasini yuridik fanlar bo'yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent**

Murodov Alisher Sharofxonovich

**O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi
2-sonli Toshkent akademik litseyi
direktorining o'quv ishlari bo'yicha
o'rinbosari, IIV Akademiyasi doktoranturasi
mustaqil izlanuvchisi**

Kasimov Nodirjon Sodikjonovich

Ko'pincha, kim o'ldirilgani ma'lum bo'lgunga qadar, jinoyatchini aniqlash mumkin bo'lmaguncha, tergov, tezkor-qidiruv tadbirlari uzoq vaqt davomida samarasiz bo'lib qoladi. Bunday hollarda jabrlanuvchining shaxsini o'rganish alohida ahamiyatga ega.

Jinoyat jabrlanuvchilariga mustaqil kriminologik ahamiyatga ega bo'lish, shu jumladan, jabrlanuvchining qonuniy manfaatlari va ijtimoiy-huquqiy mavqeini odil sudlovni amalga oshirish jarayonining markaziga qo'yish, uning huquqlari va boshqa shaxslarning huquqlarini tenglashtirish zarurligini anglatadi. Jabrlanuvchiga yetkazilgan zararining o'rnini qoplashga, jinoyat oqibatlarining og'irligini kamaytirishga, qotillikni sodir etishga yordam bergan sabablar va shart-sharoitlarni aniqlashga va bartaraf etishga har tomonlama hissa qo'shadi.

Qanday bo'lmasin, bugungi kunda mamlakatda jabrlanganlarning yarmi zo'ravonlik jinoyatlari qurbonlaridir. Shu paytgacha ro'yxatga olingan jinoyatlarning holati va dinamikasiga baho jinoyatning haqiqiy jabrlanuvchilari va ularga yetkazilgan zararni hisobga olmagan holda statistik ko'rsatkichlar bo'yicha beriladi. Bizning fikrimizcha, og'irlashtiruvchi holatlar bilan va og'irlashtiruvchi holatlarsiz sodir etilgan qasddan odam o'ldirish jinoyati jabrlanuvchilarini o'rganish aholi o'rtasida "xavf" deb ataladigan guruhlarni (ya'ni qotillik qurboni bo'lishi mumkin bo'lgan shaxslarni) aniqlash, ularni himoya qilish bo'yicha maqsadli dastur ishlab chiqish uchun zarur. Qasddan odam o'ldirish

jinoyati jabrlanuvchisini tushunchasini aniqlash zarurati ma'lum bir toifadagi shaxslarda ma'lum bir shaxsni umuman potentsial jabrlanuvchi sifatida baholashga imkon beradigan bir qator o'ziga xos xususiyatlarning mavjudligi bilan bog'liq.

Viktimologiyani o'ziga jinoyat jabrlanuvchisini bog'lganligi sababli, bu hodisani o'rganish muqarrar ravishda boshqa fanlarga - jinoyat huquqi va jinoyat protsessiga ta'sir qiladi.

Qasddan odam o'ldirish jinoyati jabrlanuvchisi tushunchasiga ta'rif berib, biz turli huquq sohalarida "jabrlanuvchi" ta'rifini bir xilda qo'llash muammosiga bevosita duch kelamiz. Ammo shuni ta'kidlash joizki, zarar odam o'ldirish natijasida yetkazilgan bo'lsa, jinoyat qonunchiligiga nisbatan bu ibora, shubhasiz, torroq bo'ladi. Ma'lumki, jinoyat protsessida o'ldirilgan shaxsning qarindoshlari ham jabrlanuvchi sifatida ishtirok etadi. Agar jabrlanuvchi haqida qasddan odam o'ldirish jinoyati jabrlanuvchisi sifatida gapiradigan bo'lsak, unda unga faqat jismoniy zarar yetkazilishi mumkin (qasddan uning hayotidan mahrum qilish shaklida).

Jinoyat huquqida jabrlanuvchi tushunchasi, birinchidan, jinoiy javobgarlik doirasini aniqlashda, ikkinchidan, jinoiy javobgarlikni farqlash va individuallashtirishda muhim ahamiyatga ega. Qasddan odam o'ldirish jinoyati jabrlanuvchisi kabi jinoyatlar tarkibiga jabrlanuvchining shaxsi yoki hulq-atvorini tavsiflovchi belgilarning kiritilishi aynan shu maqsadni ko'zlaydi.

Jabrlanuvchiga yetkazilgan zarar har doim jabrlanuvchi ishtirokchi bo'lgan ijtimoiy munosabatlarning buzilishini anglatadi. Bu uni nafaqat jabrlanuvchining o'zi, balki butun jamiyat uchun xavfli, ya'ni ijtimoiy xavfli qiladi. Protsessual adabiyotlarda hayotiga suiqasd qilingan shaxsni jabrlanuvchi deb tan olish to'g'risida bir ovozdan fikr mavjud emas. Jinoyat huquqida har qanday shaxs (yoshi, ruhiy holati, boshqa omillardan qat'iy nazar) jabrlanuvchi bo'lishi mumkin. Biroq, D.B. Bulgakov, agar u faqat biror narsa bilan tahdid qilinsa, lekin haqiqiy zarar yetkazmasdan, jabrlanuvchi deb tan olishning hojati yo'q.

Shunday qilib, jinoyat protsessida, jinoyat huquqida va viktimologiyada jabrlanuvchi tushunchalari o'rtasidagi farq juda aniq bo'ladi, bu belgilangan toifalar o'rtasidagi funktsional farq bilan bog'liq. Vitimologik nuqtai nazardan jabrlanuvchi jinoyatning bevosita qurboni hisoblanadi. Shu sababli, jinoyat natijasida ma'naviy, jismoniy

yoki moddiy zarar yetkazilgan yoki uning huquqlarini buzgan shaxs sifatida ayblanuvchi va jabrlanuvchi tushunchalarini birlashtirish nuqtai nazaridan qonuniy huquqlar, chunki jabrlanuvchilik tadqiqotlari nuqtai nazaridan jabrlanuvchining shaxsiy xususiyatlari qotilning jinoiy xatti-harakati genezisidagi ahamiyatini yo'qotadi. Shaxsning qurbonlik xususiyatlarini o'rganishda ikkala tushuncha bilan ishlash eng to'g'ri hisoblanadi.

Jabrlanuvchi kontseptsiyasiga jabrlanuvchilik toifasi sifatida taklif qilingan yondashuv, shubhasiz, jabrlanuvchini, uning qotilning shaxsiy xususiyatlari bilan o'zaro ta'sirida o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda dinamik hisoblanadi. Ikki axloqiy – psixologik “soha”ning “to'qnashuvi” muammosiga ko'proq mos keladi (ya'ni, qaytarilmas oqibatlar yuzaga keladi. Talqin keng bo'lib, shaxsning asosiy xususiyatini to'liq aks ettirmaydi, bu haqda gapirishga imkon beradi. uni qotillik jabrlanuvchisini yoki potentsial jabrlanuvchi sifatida ko'rish mumkin.

L.V. Frank birinchi marta “jabrlanuvchi” atamasini ilmiy muomalaga kiritdi va unga quyidagicha ta'rif berdi - bu ma'lum shaxslarning jabrlanuvchi bo'lish qobiliyati yoki, boshqacha aytganda, ob'ektiv ravishda mumkin bo'lgan jinoiy tajovuzdan qochib qutula olmaslik. (E'tibor bering, qotillik sodir etish sabablarini o'rganayotganda, biz jabrlanuvchi shaxsining xususiyati sifatida individual qurbonlikka qiziqamiz). Dastlab L.V. Frenk individual jabrlanuvchilikni faqat “jinoyat bilan sodir bo'lgan moyillik” deb ta'riflagan, bu mutlaqo to'g'ri emas, chunki u tashuvchisi bo'lgan potentsial qurbonlarni o'rganish doirasidan tashqariga chiqadi.

Shunday qilib, shaxsning yuqoridagi belgilari va xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, qasddan odam o'ldirish jinoyati jabrlanuvchisi deganda, jinoyat sodir etish natijasida jismoniy zarar (o'lim) ko'rgan, ijtimoiy-demografik, axloqiy, psixologik, biofizikaviy xususiyatlarga ega bo'lgan shaxs tushunilishi kerak. Turli darajada (muayyan vaziyatning ob'ektiv va sub'ektiv omillariga qarab) o'linga olib kelishi mumkin bo'lgan sharoitlarni shakllantirishga yordam beradigan va xavfsizlik chegarasidan tashqariga chiqadigan xatti-harakatlarda ifodalangan fazilatlar.

Jabrlanuvchining ijtimoiy-psixologik tip sifatidagi o'ziga xosligi shundaki, u jabrlanuvchining xatti-harakatining ichki psixologik sabablarining tashuvchisi bo'lib,

ma'lum bir tashqi sharoitlarda bunday xatti-harakatlarda ham salbiy, ham ijobiy omillar asosida amalga oshirilishi mumkin.

Qasddan odam o'ldirish jinoyati jabrlanuvchilarining xatti-harakatlarining xavfsiz holatdan o'rganish darajasi va natijada qotilni ma'lum bir tarzda qo'zg'atish darajasiga ko'ra quyidagi turlarini ajratish mumkin.

1. Agressiv provokatsion tip. Bunga qotilga nisbatan aniq tajovuzkorlik ko'rsatib, qotillikni sodir etishga qo'zg'atgan shaxslar kiradi. Bu tur o'ziga xos xususiyatlar bilan ajralib turadi, ular ma'lum vaqt davomida rivojlanib, nisbatan barqaror xarakterga ega bo'ladi.

2. Ipirativ-provokatsion tip. Ushbu turdagi vakillarning xatti-harakati noqonuniy yo'nalishga ega emas, lekin ularga berilgan vakolatlar tufayli bu shaxslar ma'lum bir tarzda harakat qilishlari shart, bu esa qotilni jinoyat sodir etishga undaydi.

3. Passiv-provokatsion tip. U ob'ektiv va sub'ektiv sabablarga ko'ra (masalan, nochor holatda bo'lish) jinoiy vaziyatning rivojlanishiga (ijobiy yoki salbiy) ta'sir o'tkaza olmaydigan shaxslarni o'z ichiga oladi. Shunday qilib, ular qotillikning ochiq qurboniga aylanishadi. Bular keksalar, ayollar, voyaga etmaganlar va boshqalar.

4. Tasodifiy provokatsion tip. U o'z xatti-harakatlarining provokatsion xususiyatiga shubha qilmaydigan, tasodifan, masalan, jinoyat sodir etishda topilgan va natijada istalmagan guvohga aylangan shaxslarni o'z ichiga oladi. Bu holatda jabrlanuvchi hech qanday faol harakatlar qilmaydi.

5. Ehtiyotsizlik bilan provokatsion tip. Ijtimoiy, kasbiy xususiyatlarga ega bo'lgan jabrlanuvchilar, ular tufayli ular muayyan xavfsizlik choralari rioya qilishlari kerak, lekin ularga beparvo munosabatda bo'lish.

6. Neytral turi. Bunga xulq-atvori har tomonlama benuqson bo'lgan jabrlanuvchilar kiradi, ammo jabrlanuvchining ma'lum shaxsiy xususiyatlari qotil tomonidan provokatsion sifatida qabul qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Protopopov A.L. Rassledovanie ubiystv. - SPb., 2001. - S. 166..
2. sentrov Ye.Ye. Kriminalisticheskoe uchenie o poterpevshem. - M., 2008. - S. 27
3. Rustambaev.M.X., Niyozova.S.S. Viktimologiya. Umuiy qism. – Toshkent-2021. – 173-bet.

4. Fargiev I.V. Otsenka sudom lichnosti i povedeniya poterpevshego// Rossiyskaya yustitsiya. 1999. № 10. -

S. 19; Rivman D.V. Некоторые криминалогические аспекты личности поведения потерпевшего. Исследование и оценка по делам об убийствах. - Leningrad, 1968; Rivman D.V. Потерпевший от преступления. Личность, поведение, оценка. - Leningrad, 1999.

5. Gluxova A.A. Виктимологические факторы преступности: Дис. канд.юр.наук, - Нижний Новгород. 1999. S.65-66

6. Rustambaev.M.X., Niyozova.S.S. Виктимологиya. Maxsus qism. O‘zbekiston Respublikasi Jamoat Havfsizligi universiteti bosmaxonasi – Toshkent-2021. – 87-bet.

7. Muxitdinov F.M. Viktim xulq-atvorga ega jabrlanuvchilarning viktimologik profilaktikasi // Huquqbuzarliklar profilaktikasining dolzarb H 53 muammolari: nazariya, amaliyot va qonunchilik tahlili: Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari (2022 yil 31 mart) / Mas’ul muharrir: yu.f.d., prof. Q.R. Abdurasulova. – T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2022. – 79-bet.

8. Lobov S.A. Kriminalnaya viktimologiya. Leksii. - Krasnodar, 1998. - S. 44.; Golbert V.V. Izuchenie jertv nasilstvennoy prestupnosti. - SPb., 1997. - S. 59.

9. Ismailov.I, Abdurasulova.Q.R. Kriminologiya. Maxsus qism. Darslik –T .: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2015-298-bet